



תוכן העניינים

7	בפתח האוהל.....
13	מגילת חייו של הרב מלאדי.....
67	ילקוט סיפורים ומעשיות.....
161	קונטרס רבותינו נשיאינו למען עגונות.....
215	חיים שאל.....



בפתח האוהל

בתודה ושבח להשי"ת היננו בזה להוציא לאור את החלק הראשון של הספר "אהלי ליובאוויטש", הכולל בתוכו ארבעה שערים, וכפי שיפורט להלן.

בחלק השני של "אהלי ליובאוויטש" שיצא לאור בקרוב בעזה"י יובאו מאמרים ומחקרים בדברי ימי החסידים אשר התפרסמו כבר בגיליונות "אהלי ליובאוויטש" (משנים תשנ"ה-תשנ"ו), בתוספות והרחבות רבות.

*

בחלק זה הובאו ארבעה שערים:

שער ראשון ובו הובא 'מגילת חייו של הרב מלאדי' שנכתבה על ידי הרבנית שטערנא שרה, אשת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ונכדתו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק.

פרטי מגילה זו המתעדת את קורות חייו של כ"ק אדמו"ר הזקן, כבר נכתבו רובם ככולם בספרי ההיסטוריה השונים ובראשם בספר בית רבי של הרה"ח חיים מאיר הילמן, אלא שיש שינויים קלים בין כותבי דברי הימים, וכפי שהדבר צויין בשולי הגיליון על אתר.

חביבות ויוקר רב נודעת למגילה זו באשר היא נכתבה כולה על ידי הרבנית שטערנא שרה, ובשל חביבות הדברים הבאנו בתחילת הדברים צילום של העמוד הראשון של המגילה בכתב ידה של הרבנית.

כהקדמה למגילה זו, הובא בראשית הדברים מאמרו של הרב שלום דובער שיחי' לוין הסוקר את המגילה הזו שנכתבה על ידי הרבנית שטערנא שרה.

*

שער שני והוא ילקוט סיפורים ומעשיות חסידיים אודות רבותינו הק' אדמו"רי חב"ד צוקל"ה נבג"מ זי"ע, מתוך ספרים וחבורות שאינם מצויים אצל הרבים.

מן המפורסמות הוא אשר דברי ימי החסידות בכלל, ודברי ימי רבותינו הק' תופסים מקום של כבוד אצל חסידי חב"ד. רבותינו נשיאינו נהגו לספר מעשיות רבות אודות החסידות, ושידלו את החסידים להעלות את זיכרונותיהם עלי כתב.

כבר בשנת ת"ש שידל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לרשום ולהעלות על הכתב את סיפורי החסידים מהדורות הקודמים, וכה מצינו במכתבו מאותה השנה (אגרות קודש, אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע, ה, עמ' צז-צט):

"כל אחד ואחד מאנ"ש ותלמידי התמימים יחיו צריך להעלות בכתב על הגליון באיזה שפה שנקל לו יותר אם בלה"ק או בשפה המדוברת - את כל זכרונותיו... לגודל עוצם חיבתו הפרטית בגשמיות וברוחניות ולטובת הכלל".

ומאז עודד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ את חסידיו בריבוי מכתבים ואגרות לרשום ולהעלות על הכתב את המעשיות והסיפורים ובכך לזכות את הרבים באוצרות ופנינים חסידיים אלו. גם כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו הרבה לבקש להעלות ולרשום את הזיכרונות וסיפורי החסידים על הכתב.

זכיתי אשר קיבלתי ברכת כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו למפעל זה, וזה לשונו הק':
 "...מפורסם דברי מורי וחמי אדמו"ר בחשיבות רשימת זכרונות כנ"ל ותועלת הפצתם וכו', ומעשה רב - שרואים זה בפעול.

ויהי רצון שיברך בקרוב על המגומר וסמוך לזה יבשר טוב אודות תועלת שכבר התחילן כו'

אעה"צ ויבשר טוב"

ואכן, מאז ועד היום, ספרים רבים של זיכרונות וסיפורי חסידים יצאו לאור, וכרצונם הק' של רבותינו נשיאינו.

תודה לה', וזכיתי אשר בתוך ביתי הקמתי קומה שלמה לספרי' רחבה ובה אלפי ספרים חדשים גם ישנים. בספרי' זו מצויים בין היתר ספרים רבים שאין ידי הכל ממשמשים בהם. באלפי ספרים אלו מצויים עשרות פנינים, מעשיות וסיפורי חסידים שאינם מובאים בספרות החב"דית המובהקת, כך שמעשיות וסיפורים אלו אינם ידועים כל כך בין חסידי חב"ד.

ככדי לקיים את רצונם הק' של רבותינו נשיאינו לפרסם את סיפורי החסידים ברבים ובפרסום, החלטנו לערוך ליקוט רחב של כל אותם מעשיות וסיפורים ולכנס אותם כאן לפונדק אחד, בצורה ערוכה ומסודרת, בתוספת של ציונים, הערות והצבעה על גרסאות שונות בשולי הגליון, והובאו כולם כאן בשער השני.

כאן גם המקום להבהיר שאין במאסף סיפורים זה לקבוע מסמרות על אמינות המסופר. מטרת מאסף זה רק לאסוף לפונדק אחד את אותן מעשיות וסיפורים המפוזרים לרוב, אך בסופו של דבר האחריות לאמינות המעשה מוטלת על בעל השמועה בלבד.

*

שער השלישי, והוא קונטרס אודות רבותינו נשיאינו והתרת עגונות.

בעיית העגונות בדורות הקודמים הייתה נפוצה, לעומת דורנו המודרני בו באמצעות תקשורת מהירה, כולם יודעים על הקורה מקצה העולם ועד קצהו והכל ברגע כמימרא. בזמננו עיקר בעיית העגונות נובעת מאי-רצון הבעל לתת גט, וזאת ביודעין ומתוך סכסוך עם האישה, אך בעבר הכל הי' שונה בתחום הזה.

בדורות הקודמים, העגינות נגרמה בגלל שלל סיבות. הצורך לנוע ולנווד ברחבי ארץ לצורכי פרנסה מצד אחד, והעדר היכולת ליצור קשר רציף וקבוע עם בני הבית מצד שני גרם לכך שאנשים רבים היו נעלמים לתקופות קצרות וארוכות, חלקם מרצון וחלקם באסון, ובמקרה מעיין זה, הייתה נותרת האישה עגונה בלי יכולת להינשא בשנית (לעיתים נדירות למדי גם רואים מקרים הפוכים בהם האישה נוטשת את הבעל, וגם במאסף זה יש הד לתופעה זו). בעיה זו הייתה מתגלגלת פעמים רבות מאוד לפתחם של הרבנים וראשי הקהל שעשו ככל יכולתם לנסות לסייע ולהסיר את כבלי העגינות.

חשיבות מלאכת קודש זו, דרשה אחריות מקסימלית. זעקת האלמנה החיה והיתומים החיים הלוא פילחה כל לב. וגדולה מזו כתב בשו"ת ב"ח הישנות (סי' נו) והחדשות (סי' סד): "הנה ח"ו אל תחשבו לי לגאווה שהכנסתי ראשי בדברים אלו, תאמינו לי ונקלותי עוד מזה להתיר בחינה קטנה שבבחינת העגונה העליונה, אשר על זה נמי אמר שלמה (קהלת ד, א) ראיתי דמעת העשוקים ואין להם מנחם, וכל מי שמתיר עגונה אחת בזמן הזה כאלו בנה אחת מחרבות ירושלים העליונה, להציל בחינה אחת מן אשת חיל וד"ל".

והגאון מהרש"ם כתב ביום תשעה באב תשובה להתיר עגונה, ומבאר שם את גודל דחיפות וחשיבות העניין שעשה כן אפילו ביום תשעה באב עצמו. וז"ל (שו"ת מהרש"ם ח"א סי' פד): "לכן מכל הלין טעמי הנני מסכים בעניי עם מעכתי להתיר האישה מכבלי העיגון, ולהתירה להנשא כדת של תורה. ויען שמבואר בתשובות הב"ח החדשות (סי' סד) כי מי שמתיר עגונה אחת בזמן הזה כאלו בנה אחת מחורבות ירושלים העליונה, להציל בחינה אחת מן אשת חיל. לכן נדחקתי לגמור התשובה היום ביום הצום על חורבן בית תפארתנו".

בשיחת קודש (תשנ"ב, ח"ב, עמ' 482) אומר הרבי: "וכידוע חומר הענין שבעיגוני איתתא, עד כדי כך, שזה הי' הדבר הראשון המוטל על כל רב בישראל - להתיר עגונות". ולצד הדחיפות והחסד בהתרת עגונה, הרי שגיאה בנידון, מהווה מכשלה גדולה, המביאה לאיסור אשת איש. ובשל כך פעמים רבות, הרבנים התלבטו ובדקו, וגם לאחר שמצאו צד להיתר, יגעו שוב ושוב, כדי להגיע לחקר האמת.

הרב מהר"ם [משה] אלשקר הי' אחד מן הרבנים המעטים שגורל האישה היהודי'ה נגע אל לבו והשתדל בתקנתה. הוא לא נהג להחמיר ב"התר עגונה": "אין דרכי להחמיר על עגונה" (שו"ת אלשקר סי' כה), "ואני ללמד זכות באתי על עגונה נקראתי (שם סי' סח). הוא לא יכול לראות בקר רוח אם איזה רב רצה להחמיר ביותר בעניין זה. "לא תהי' תפארתך", כותב הרב אלשקר לרב אחד שרצה להחמיר בתקנת עגונה אחת, לבקש חמורות ואריכות דברים שלא כעניין להגדיל גוף הקונטרס למען לא ירוץ קורא בו, ולהגזים הגזמות עצומות להבהיל השומעים בלא טעם כעיקר בעניין עגונה, ותאסור שומנא ותקרא למקל בה ומשיב כעניינא: דיינא שרינא" (שם סי' קיא).

וכאשר רצה רב אחר להחמיר על העגונה הזאת כתב עליו הרב אלשקר: "מתהלך על שבכה, כעגונה בלתי הפוכה, וקשת דרוכה, בהמה שפוכה, ומלחמה ערוכה, מערכה מול מערכה" (שם סי' קיב). הוא מסיים עליו בהיתול חד: "והמעגנה ומחמיר בה עליו נאמר: ותמורו יגיד לו" (סי' קיב). וכשהרב המחמיר הזה לא ביטל דעתו ועמד על דבריו לעגנה, אזי יצא במלחמת דברים בוטים כמדקרות חרב: "לא עליכם כל בעלי דעת, משכילים וסכלים, קטנים וגדולים, הביטו וראו חיבוטו של האיש הלזה וליבוטו... עצתי לך לחזור בך ולומר: הדר בי... כי הנך רואה שנפל יסוד בנינך... שכל דבריך אין בהם שום ממש ולא מתום ועמם כל סתום, ואין להם שורש ולא ענף, לא קרסולים ולא כנף... ומי יתן ידעתי אם אתה מביין מה שאתה מוציא מפין" (שם סי' קיג).

"לשני הרבנים המחמירים נלווה אח"כ עוד רב לעגן את האומללה הזאת. ואז חרה אף לרב אלשקר מאוד, הרב האחרון הזה והשיב לו: "עצתי עליך כלה מדברותיך, מנגעים ואהלות ודבר גדולות ודין נשים אומללות וגיטי אישה וקדושי בת, ולמוד רבת יציאות השבת, אין האישה יאה בטבעת, ולא חמור כמרדעת... תיתי דאלמלא את פני הנעלה אחיך יצ"ו אני נושא... הייתי גוזר עליך... שלא יהי' לך שום עסק בדיני קדושין וגיטין וכיוצא בהן, כי לא ידעת בטיבן ובעקריהן" (שם סי' קיד).

"מכל זאת נראה למדי עד כמה נגע ללב הרב אלשקר "דין נשים אמולות", עד שיצא בשבילן נגד תלמודיים ידועים, והתקוטט עמהם בדברים שנונים ביותר, עד שהגאון מהר"ם פדואה יצא כנגדו ויתבע ממנו את עלבונו של הרב המחמיר האחרון: "ודא עקא כי לא ראיתי מקום בדבריו, אשר בעבורם הי' ראוי להורידו שלא יהי' לו עסק בגיטין וקדושין, אך פני אחיו ופני קרובו כהר"ר שלמה נשאת: ואם לבו נוקפו וירא לעשות מעשה להקל במקום שמצא שאחד מן הפוסקים הי' חוכך להחמיר, וכי בעבור

זה תאמר להורידו חלילה. אם אתה אומר להרוס אני אומר לבנות, ולא אחוש שמעלתך יושב ברומו של עולם, בירושלים תוב"ב (שו"ת מהר"ם פאדואה סי' כט).

*

במאסף אשר לפנינו, תיעוד מרטיט ובו סיפורי התרת עגונות על ידי אדמו"רי חב"ד, אשר עמלו רבות כדי להתיר את העגונות, אם באמצעות בדיקה הלכתית, ואם באמצעות איתור הבעל, באמצעים גשמיים או ברוח הקודש.

מעניין לציין שאנו שמים לב מן המאסף שלפנינו שעיקר הפעילות בעניין העגונות אכן נעשתה על ידי אדמו"ר הזקן ואדמו"ר הצמח צדק זצ"ל, שבנוסף להיותם אדמו"רי חב"ד שימשו כגדולי מורי ההלכה במדינות רוסיה והגלילות. ובאמת יש קשר הדוק בין הפעילות למען העגונות (אם על ידי ברכת צדיק וכדו') לבין העובדה שהמקרים הגיעו אליהם גם בתורת פוסקי הלכה.

בספר דרך אמונה לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק (עדות, פ"ו פ"ז ופ"ח, עמ' סה) כתב: "בכל דור ודור גם אחר הנביאים, השי"ת מראה אותות ומופתים בישראל כמו מתנאים ואמוראים כמבואר בגמ' ומדרשות. וגם אחריהם כידוע מהרוקח ור"י חסיד וסייעתם שהיו אנשי מופת מאוד, וגם אח"כ מאריז"ל שעליו אמרו פלאי פלאות מופתים שהי' השי"ת מראה על ידו. וכן בדורנו הי' הרב ב"ר ז"ל שהי' מלאך מגיד השלוח לו. ואחריהם בדור שלפנינו הבעש"ט ז"ל אשר כמונה לא הי' מימות הראשונים פלאי פלאים ניסים היוצאים מהטבע היו נראים על ידו, כאשר שמעתי מאדמו"ר נ"ע שהוא ותלמידו הרב המגיד נ"ע היו רואים מסוף העולם ועד סופו ממש בעין ראייה, והיו אומרים מה שהיו רואים כאשר הי' נראה בעליל לתלמידיהם. והיינו ע"י שהי' גלוי לפניהם אור שנברא ביום ראשון שהשי"ת גנזו בתורה, הנה כל אלה המופתים האמיתיים מגלים גלוי א"ס הבע"ג. גם מזקני נ"ע שמענו עתידות קולע אל השערה".

במאסף הייחודי אשר לפנינו, כינסנו לפונדק אחד את המסורות והסיפורים הרבים אודות פעילותם של נשיאי חב"ד בעניין כאוב זה של העגונות. מלבד התמונה המרתקת הנפרסת בזה לכשעצמה, באמצעות סיפורים, המופתים והאנקדוטות - יש לפנינו תעודה היסטורית יהודית חשובה מחיי אחינו לפני כשתי מאות שנים. את הדברים הבאנו כמעט בלשונם, למעט תיקוני לשון קלים שהיו נחוצים להבנת הדברים.

*

בשער הרביעי והאחרון בכרך זה, הובאו מעשיות וסיפורי חסידים שנרשמו ע"י הרה"ח ר' חיים ע"ה אשכנזי מאשר שמע מפי הרה"ח ר' חיים שאול ברוק ע"ה, וגם סיפורים מפי חסידים נוספים.

הרה"ח ר' שאול ברוק (תרנ"ד - תשכ"ה) כיהן כראש ישיבת תומכי תמימים בזוויל, ולאחר מכן כראש ישיבת תומכי תמימים בראשון לציון, ואף כיהן בה כרב הקהילה החסידית בעיר. שימש גם כר"מ וכמשפיע בישיבת 'אחי התמימים' בתל אביב. גאונותו וביקאותו הרבה הייתה לשם דבר. דמותו התמירה ואמרותיו השנונות, כמו גם התוועדויותיו נודעו בייחודיותן, והותירו רושם בל יימחה.

הרה"ח הרב חיים אשכנזי ע"ה (תש"ט - תש"ע) הי' איש חינוך שיהן כמשגיח, ר"מ ומשפיע בישיבת תומכי תמימים בלוד, ובשנותיו האחרונות כיהן כממלא מקום אביו הגה"ח ר' משה ע"ה אשכנזי וסבו הגה"ח ר' אליעזר קראסיק ע"ה ברבנות בית הכנסת מרכז חב"ד ברחוב נחלת בנימין בתל אביב, העמיד תלמידים הרבה, בהם החדיר דברי תורה וחסידות, יראת שמים, מידות טובות והכל מתוך להט של התקשרות לרבי.

בשער הנוכחי מבוא רשימות שרשם לעצמו הרה"ח הרב חיים אשכנזי ע"ה מאשר שמע מהמשפיע הגה"ח הרח"ש ברוק, אצלו למד תקופה ממושכת וקיבל ממנו מלוא חפניים תורה וחסידות וגם שימושה של תורה בדמות סיפורים חסידיים ואמרות חסידיות.

ברשות ובסיוע זוגתו של הרב חיים אשכנזי ע"ה הרבנית החשובה והמחנכת הדגולה, תבדלחט"א מרת ברוריה שתחי', קובץ סיפורים זה הובא כאן בצורה ערוכה ומתוקנת, התודה והברכה לה ולמשפחתה שיחיו.

*

ברצוני להודות להרה"ת ר' אברהם גולדשמיד שי' אשר עזר לי רבות בציון ההקבלות, הגרסאות וההערות אשר בשולי הגיליון בספר זה, תהא משכורתו שלמה מאת ה'.

אלי' יוחנן גורארי'
ראש המכון

כ"ג אדר תשפ"א



מגילת חייו של הרב מליאדי זצ"ל

כתובה ביד הרבנית שטערנא שרה שניאורסון מליובאוויטש
תולדות אדמו"ר הזקן נ"ע מעת היותו עד יום פטירתו זי"ע, אמן

הולדתו, יחוסו ונסיעתו למעזריטש

אדמו"ר הזקן נ"ע הי' בנו' של הרב ר' ברוך, והרב ר' ברוך הי' חתן ר' ברוך (לא נודע מי הוא ר"ב השני)² והרב ר' ברוך השני היה חתן הרב ר' קדוש (אולי הוא בעל מאמר קדישין)³ והרב ר' קדוש הי' חתן הגאון ר' משה מפוזנא⁴, והרב ר' משה מפוזנא הי' בן

1. ראה אודות משפחת רבינו, ייחוסו למהר"ל מפראג וגרסאות ומסורות שונות: בית רבי, עמ' א. תולדות חב"ד ברוסיא הצארית, עמ' א"ו. אור ישראל, לג (תשרי תשס"ד), עמ' קכח-קמ"ד. שם, לד (כסלו תשס"ד), עמ' צ"ט-ק"ז. ישורון, ג (אלול תשנ"ז), עמ' תרע"ח-ת"ש. זכרון שמואל, עמ' 123-124 ובנסמן בשולי הגליון שם.
2. בבית רבי מהדורא קמא (היכל הבעש"ט, ל, תשרי תשע"א, עמ' קכז): "לא נודע מי הוא ר"ב הראשון". בבית רבי מעיר (שם): "צ"ע איך יקראה אותו (את ר' ברוך אבי רבינו) עם שם חותנו בשם אחד". כלומר, קריאת אותו השם, עומדת בסתירה לצוואת ר' יהודה החסיד שלא לשאת אשה כששמו כשם חמיו. אולם, כבר העיר בקובץ אור ישראל שאביו של רבינו נקרא בשם 'ישראל ברוך', כך שהתמיהה סרה, שכן במידה ולחתן או לחותנו יש שם נוסף, נהגו פוסקים רבים להתיר. ראה על כך: שו"ת צמח צדק, אבן העזר, סי' קמ"ג ובפסקי דינים לצמח צדק, יורה דעה, סי' קטז. וראה גם: קובץ אור ישראל, לד (כסלו תשס"ד), עמ' קא הערה 64. על שמו של אבי רבינו, ראה: תולדות חב"ד ברוסיא הצארית, עמ' א"ו.
3. בהיכל הבעש"ט מעיר (ל, קכז): "הכוונה לספר מאמר קדישין על שו"ע חושן משפט, פראג תקכ"ד, לרבי קים קדיש בן רבי קים קדיש דיין בקראטשין. אך פשוט שטעות היא, שכן המחבר היה בן דורו הצעיר של אדמו"ר הזקן".
4. בהיכל הבעש"ט מעיר על כך (שם): בספר בית רבי כתוב רק שר' ברוך היה נכד הגאון רבי משה, ושם בהערה ב' כתוב: "איך היה נכדו לא ידענו. ובספר אחד מצאנו שהרר"מ היה חתן היה נקרא ר' קדיש... ע"ש, כוונתו לרשימה זו [מהדורא קמא] שלא הדפיס ב'בית רבי'. מקור המשפחה הוא מהעיר פוזנא שבגבול מדינת אשכנז, ועל שם עיר זו נקראה בני המשפחה בשם 'פוזנר'. וראה על כך באור ישראל, שצויין למעלה.

הגאון המקובל ר' יודל אב"ד דק"ק קאוולא. (בעל קול יהודא על השו"ע או"ח)⁵ ואחירי של הגאון הקדוש בעל יסוד יוסף. והרב ר' יודל הי' בן הגאון ר"מ ז"ל, והגאון ר' משה הי' בן הגאון הגדול ר' צבי הירש סבא והגאון רצ"ה סבא⁷ הי' בן הגאון הגדול מו"ה יוסף יאסקי אב"ד ד"ק לובלין⁸, והגאון ר' יוסף יאסקי הי' נכד רבינו הקדוש המקובל האלקי מוהר"ל מפראג זצ"ל⁹ (ומסתמא הי' נכדו מבתו אשת חתנו הגאון ר' יצחק כץ זצ"ל, חותנו של הרב [מוהר"ם] מלובלין ז"ל כי הרב ר' יצחק הי' ג"כ אב"ד דק' לובלין)¹⁰. וידוע שהרה"ק מוהר"ל מפראג הי' מזרע ר' יהודא הנשיא חוטר מגזע ישי מזרע מלכי בית דויד¹¹. ירום קרנם בב"א¹².

נולד בעיר לאנזיע¹³ בשנת תק"ד¹⁴ (ע' בכתר שם טוב באגרת רבינו הבעש"ט נ"ע...

5. כך מובא גם בבית רבי, אמנם בספר הזיכרונות לאדמו"ר מוהרי"צ מובא שר' משה מפוזנא היה בנו של ר' יהודה לייב. וראה על כך: תולדות חב"ד ברוסיה הצארית, עמ' אד, ובמקומות שנשמנו בהערה 3. אודות ר' יודל מקאוולי ראה: ישורון, ג (אלול תשנ"ז), עמ' תרעט"שה.
6. בהיכל הבעש"ט מעיר על כך (שם): "בבית רבי כתוב אביו".
7. בהיכל הבעש"ט מעיר על כך (שם): "שם בהערה ה': "יש אומרים שהיה נקרא רצ"ה סבא. אך בס' א' מ"כ שזהו שיבוש שכינוי שלו היה סאבאטקא ונשתבש מסאבאטקא לסבא".
8. בהיכל הבעש"ט מעיר על כך (שם): "שם: יש אומרים שהיה אבד"ק לבוב".
9. בהיכל הבעש"ט מעיר על כך (שם): "שם בבית רבי כתוב שהיה חתנו של המהר"ל זצוק"ל".
10. בהיכל הבעש"ט מעיר על כך (שם): "הושמט בבית רבי שם". היו מי שערערו על ייחוס רבינו למהר"ל מפראג. כך למשל כתב מרדכי טייטלבוים בשם גיסו רי"ל שניאורסון מלודז (הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, עמ' 251): "נכדו של הרב שנתגדל בבית אבי'זקיננו רבי ישראל נח מניעזין שסיפר לו שמעולם לא שמעו לא מפי זקיננו ולא מפי אביו שהם מצאצאי המהר"ל מפראג. וכשנתגלגל לפעמים שיחה על דבר מקור משפחתם, לא הזכירו את שמו אפילו פעם, בשעה ששמות אחרים הזכירו הרבה והתייחסו אליהם. גם מזה שהרב מזכיר את המהר"ל פעם או שתיים בלבד, וכשמוזכר כירו אינו מכנהו בשם 'אבי זקיננו' או 'ש"ב', יש מקום לפקפק ביחסו למהר"ל".
11. דיון נרחב אודות התייחסותו של המהר"ל מפראג לדוד המלך ראה: ערכי הכינויים (דיהרנפעט תקפ"ו), הקדמה. צפונות, יב, עמ' ע"עא. ישורון, ג (אלול תשנ"ז), עמ' תשד הערה 50, ובמקומות שנשמנו לעיל בהערה 3. על התייחסותו של המהר"ל לר' יהודה הנשיא ראה בתלמוד במסכת כתובות (סב, ב). מ"מ וולדון, יכבד אב, עמ' 67. אבות עטרת לבנים (וורשא תרפ"ז), עמ' קלח, ובנסמן שם.
12. בית רבי, מהדורא קמא (היכל הבעש"ט, ל, עמ' קזו).
13. ספר השיחות תש"ה, עמ' 71. בספר השיחות תש"ד (עמ' 81) מובא שנוגד בחוותו של אביו ר' ברוך, שקיבל כנדוניה מחותנו ר' אברהם, שהייתה בסמיכות לעיר ליאנזא. וברשימותיו של אדמו"ר זי"ע מובא שיש ספק האם נולד בליאנזא או בפוזן (רשימות היומן, עמ' שיא).
14. על שנת הולדתו של רבינו רבו הגרסאות. בבית רבי (בתחילתו) כותב המחבר שרבינו נולד בשנת תק"ז, ובהערה מביא גרסא נוספת שרבינו נולד בשנת תק"ח, ודוחה אותה. מאידך, מעדותו של

מעניין עליות נשמה שלו בראה"ש בשנת תק"ז כו' וד"ל¹⁵) ובהיותו בן ג' שנים כתב אותו אביו ר"ב לשמש בפנקס דח"ק דעיר לאזניע (וע"ז החזיק טובה לאביו אח"כ בעת פטירת רבו הה"מ ממעזריטש נ"ע כמו שנספר לקמן אי"ה)¹⁶. ובהיותו בן י"ג שנים נתקבל לאחד מאנשי החבורה ונכתב בספר¹⁷.

בהיותו נער הצטיין בלימודו ובכל שאר חכמות על כל בני גילו בדרך פלא¹⁸, ולקחו

- רבינו בחקירתו במאסר הראשון, נאמר כי באותה השנה - ראשית תקס"א - היה רבינו כבן 52, ולפי זה נולד בשנת תק"ט (כרם חב"ד, ד, עמ' 7 הערה 1). אמנם הגרסא הנפוצה והמקובלת אשר רבינו נולד בשנת תק"ה. וראה עוד אצל אדמו"ר מוהרי"צ בלקוטי דיבורים, ח"א, ליקוט ד', ואצל אדמו"ר זי"ע בלקוטי שיחות (חי"ד, עמ' 354): "כמה פעמים שמענו בע"פ מכ"ק מו"ח אדמו"ר, ונמצא בכ"מ ברשימותיו... שהוא ביום י"ח אלול שנת תק"ה". וראה עוד: אגרות קודש, יח, עמ' רפב"פג. תורת מנחם, מה, עמ' 338. רשימות היומן, עמ' רצה.
15. ראה: בן פורת יוסף, בסופו (נדפס גם בכתר שם טוב, קה"ת תשס"ד, עמ' ד). נוסחאות שונות של אגרת זו בה מספר הבעש"ט על עליית הנשמה, הובאו אצל הרב יהושע מונדשיין, שבחי הבעש"ט מכתב יד, ירושלים תשמ"ב, עמ' 243-229, וראה גם: מגדל עז, עמ' קיט"קכו ובנסמן בהערות שם.
16. בפנקס נכתב: "היום יום ט"ו כסלו תקי"ד לפ"ק נתקבל הילד שניאור זלמן בן מוהר"ר ברוך לה' חב"א קדישא רק שיהי' שמש עד [בן?] בר מצוה באופן שיתן אביו זקנו עשרה ברוסעס כל ברוס ה' קלאפטער לבנין בית הכנסת ובכל שנה ושנה מחויב אביו זקנו הנ"ל ליתן ח"י ג"פ ואי"ה אחר כלות משך שנים יהי' כאחד מאתנו". צילום פנקס לאזניא נדפס בכמה מקומות, ומהם: בית רבי, עמ' 2. אגרות בעל התניא ובני דורו, עמ' א.ג. באהלי חב"ד, ניסן תשנ"ה, עמ' 38-32. מבית הגגונים, עמ' יא"יב, וראה בהערות שם.
17. ושם: "זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין דעתן נתוסף בתורה וביראת ה' תוסיף ימים ושנים בנתמלא שנת י"ג זמן קהלה להקהל בני חברותא קדישא, ה"ה החכם המופלג תנא ופליג [החתן מ"ה] שניאור זלמן בהרב המופלא מו"ה ברוך דין זרע ברוך זה ינחמנו כי סליק לגבוה בין אסיפת חכמים. היום אור ליום ג' שנכפל שני פעמים כי טוב כסלו תק[כא] לפ"ק".
18. ראה בלוח היום היום (ז' שבט): "בהיות אדמו"ר הזקן בן תשע שנה למד חכמת ההנדסה והתכור נה. בן עשר - סידר לוח על חמש עשרה שנה. בהיותו בן שנים עשר נודמן שלמד ברבים הלכות קידוש החודש להרמב"ם, ולא מצאו הגאונים, שהיו באותו מעמד, ידיהם ורגליהם בבית המדרש". וראה ברשימת אדמו"ר מוהרי"צ, רשימת דברי ימי חיי אדמו"ר הזקן, חשון תשע"א, עמ' כ', שני מאורעות בהם נכחו לראות את גאונותו יוצאת הדופן של רבינו כבר בעודו צעיר לימים. וראה גם: כרם חב"ד, ד, עמ' 10-9. התמים, חוברת ו', עמ' צב. תולדות משפחת הרב מלאדי, עמ' 23-22. למען ידעו בני יולדו, עמ' 229-227. שמואל קראוס, שתי השאלות הידועות, קובץ הערות התמימים ואנ"ש, ברולין, גליון חי (אייר תש"נ), עמ' 31-28. את גאונותו של רבינו בעודו צעיר ניתן ללמוד מהעובדה שבפנקס חברה קדישא של ליאנזא נכתב על רבינו בעת היותו בערך כבן שלוש עשרה: "החכים המופלא תנא ופליג". ראה גם: בית רבי, עמ' 2. ספר השיחות קיץ ת"ש, עמ' 59. הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, עמ' 16. על ידיעתו של רבינו בחכמת התכונה ראה: הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, עמ' 10-22 ובנסמן שם. תולדות עמודי החב"ד, עמ' 9-8 ובהערות שם. חיים יחיאל בארנשטיין, שימת עין, על דבר ידיעת הרב רבי שניאור זלמן מלאדי בחכמת ההנדסה, התכונה

גביר א' מוויטעבסק (רי"ף סגל) לחתן לו¹⁹.

בהיותו בן ח"י שנים גמר לכולא תלמודא עם כל נושא כליו (כ"כ בניו הקדושים בהקדמתם לספרי השו"ע שלו)²⁰. ובהיותו כבן עשרים לרדוף לא מצא למלאות כל משאלותיו, ובפרט בידיעת סתרי תורה, וכאשר אז נשמע בעולם שמע תלמודיו רבינו הבעש"ט זצ"ל, ע"כ נשאר בדעתו ללכת אליהם, ולראות אל מי מקדושים יפנה לקבל עליו לרב²¹.

ויכתת רגליו מעיר לעיר, אף כי היה חתן גביר מפורסם כנ"ל אך מחמת שחותנו וב"ב, שדרך זה הי' מוזר בעיניהם לא הסכימו ע"ז, גם שבלא"ה היו מחזיקים אותו למשוגע בכל הנהגותיו, והיו מסיתים את אשתו שתתגרש ממנו וקיבלה יסורים מהם על שלא רצתה כו', ע"כ הוכרח ללכת ברגליו כו' עד כי בא למעזריטש, וכאשר הי' שם זמן מה וירא את האור כי טוב נשאר שם ולקח לקח מפיו הקדוש²²!

והטבע, ורשה תרע"ג. וראה גם במכתבו של הרב אייזיק מהוומיל, חנה אריאל, ג, ברוקלין תשע"ט, עמ' א'רג"א'רה. זכרון צדיקים וחסידים, עמ' 30. שמועות וסיפורים, ג, עמ' 160. רשימת אדמו"ר מוהריי"צ, שנסמנה בתחילת הערה זו, ועוד.

19. בית רבי, עמ' 2. על הרי"ל סג"ל כתב אדמו"ר מוהריי"צ ברשימתו (דברי ימי חיי אדמו"ר הזקן, ברוקלין חשון תשע"א, עמ' כ): "הרי"ל סג"ל חותנו של אדמו"ר הזקן הי' דור שמיני למהרי"ל סג"ל, שותפו של ר' טעביל נדיב מייסד קהלת וויטעבסק, שהי' החוכר לתעשיית יין שרף במדינת פולין, והנחיל עסקו זה לדורותיו אחריו עד מהרי"ל סג"ל האחרון, ולרגלי עסקיו אלו היו לו מהלכים והכרות בספירות הממשלה בעיר הבירה ומה גם הוואיינואדע ופקידו והרבה בעלי האחוזות אצילי פולין, וכשהשתדך הרי"ל סג"ל עם ר' ברוך ולקח את בנו העילוי מליאונע לחתן בתו הנה עד מהרה התפרסם שמו של כ"ק אדמו"ר הזקן".

20. על הקדמתם של בני רבינו ראה: תורת חב"ד, ספרי ההלכה, ביבליוגרפיה, עמ' כז.

21. בית רבי, עמ' 2. וראה על כך: הקדמת בני רבינו לחיבור השו"ע. הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, עמ' 5'6. לקוטי דיבורים, ח"ג, עמ' תפג. וכן כתב גם רבינו בעדותו שנתן בעת מאסרו בפטרבורג (אגרות קודש שלו, עמ' רכא. המאסר הראשון, עמ' טז): "שבהיותי בן עשרים שנה בערך, במשך זמן שהייתי בוויטעבסק, נסעתי משם למעזריטש, והתחלתי שם ללמוד אצל הרב מ' בער זללה"ה", וראה גם בשלשלת היחס, עמ' יב ובהערות שם.

22. בית רבי, עמ' 2'ב. וראה שם לכמה מעשיות על כך שערכו לרבינו ייסורים מחמת שדרכו הייתה מוזרה בעיני חותנו ובני ביתו. גם בהרב מלאדי ומפלגת חב"ד, עמ' 3'6, מזכיר אשר "חותנו [של רבינו] היה עוין אותו... הורי אשתו, אשר בעיניהם לא ישרו כלל כל דרכי חתנם, שמו לו מכשולים רבים על דרכו", וראה גם: ספר השיחות תרצ"ה'ש"ת, עמ' 207-208. כרם חב"ד, ד, עמ' 10. למען ידעו בניו יולדו, עמ' 229. ליקוטי סיפורי ההתוועדויות, עמ' 270-271 ובנסמן שם. זכרונותי, עמ' 327-328. בהקשר זה בבית רבי מביא שבסוף ספר נועם אלימלך כתב בן המחבר (שם), בשולי הגיליון): "הצדיק העובד ה' מיראה ואהבה, הנה האהבה מביאה אותו כמעט לשיגעון, כמו שכתוב 'באהבה תשגה תמיד', וכמו שמצינו אצל דוד המלך שהיה מפוז ומכרכר בכל עוז כו' מזה נעשה להם מנגידים".

בהליכתו למעזעריטש הי' גם אצל הרה"ק ר' פנחס מקארעץ ז"ל, אך יש בזה דיעות שונות, י"א שזה הי' בהליכתו למעזעריטש בפעם הראשון, וי"א שזה הי' בפעם השני²³, וטרם בואו אמר הרר"פ לזוגתו, אורח נכבד הולך אלינו, וכבואו כבדו הרר"פ מאד ובקשו שישאר אצלו, והוא ילמד אותו שיחת עופות כו' (ושמענו שהדרוש מה יפו פעמיך בנעלים קיבל אז משיחת חולין של הרר"פ ז"ל²⁴) אך הוא לא רצה לישאר שם בשום אופן כו'²⁵.

וכבואו להה"מ נ"ע, א"ל הרר"פ מקארעץ הבטיח לך ללמדך שיחת עופות כו' ואני אלמדך רק ענין יחו"ע ויחו"ת כו'²⁶. וי"א שהי' גם אצל הקדוש בעל תולדות יעקב יוסף ובקשו ג"כ שישאר אצלו ולא רצה כו'²⁷.

וישב במעזריטש ימים רבים (ימי שבתו במעזעריטש כמה היה לא נוכל לברר, רק זהו ברור כי בפעם הראשון שהלך למעזריטש הי' אז בערך עשרים שנה) בשנת תקצו או תקכח כי הוא הי' אז עשרים שנה כנ"ל²⁸.

והתמהמה שם זמן רב, ובל"ב הי' בביתו ואח"כ בא למעזעריטש פ"ב, זמן הליכתו בפעם הב' לא ידענו, רק זה ברור שבקיץ תקל"ב הי' במעזעריטש כמ"ש אדמו"ר בתשובה שלו²⁹, וזה הי' קרוב לפטירת רבינו המגיד נ"ע, כי פטירת הה"מ הי' יט כסלו

23. ספק זה מובא בבית רבי מהדורא קמא (היכל הבעש"ט, ל, עמ' קטט), ובית רבי מובא (עמ' 4): "בדרך הילוכו למעזריטש בפעם הב' הי' אצל הרה"ק ר"פ מקארעץ נ"ע". וראה גם בברכת משה, רבי משה יהודה לייב מפאשאקאן, עמ' טו. תולדות עמודי החב"ד, עמ' 14 הערה יד.

24. לקוטי תורה שיר השירים, מג, ב משנת תקע"ב.

25. בבית רבי מוסיף שרבינו השיב (עמ' ג): "הנה מה שהאדם צריך ומחויב ללמוד ולהבין הוא ענין יחיד אחד ועד וזה לומדים במיזעריטש בטוב מאוד". בבית רבי מהדורא קמא (היכל הבעש"ט, ל, עמ' קכ"ק): "גם סיפר אדמו"ר דקאפ' שליט"א, שמדת האמת והשפלות קבל אדמו"ר נ"ע מהרר"פ ז"ל, כי ר"פ הי' שפל בעצמו מאד וגם הרבה יגע על מדת האמת כ"א שנים רצופים כו' אך לישאר אצלו לא רצה בשום אופן". וראה: בית רבי, שם. תולדות עמודי החב"ד, עמ' 14, הערה יד (בשינויים). על ביקורו אצל הרה"ק ר"פ מקוריץ ראה בנסמן הערה הבאה.

26. בית רבי, שם. וראה גם: כרם חב"ד, ד, עמ' 12. למען ידעו בני ילדו, עמ' 232. עוד על שיחת עופות ודקלים אצל תלמידי המגיד ממזריטש ראה: קובץ בית אהרן וישראל, גליון קמג (סיון תמוז תשס"ט), עמ' קסג'קעב. בכמה מקומות מובא שרבינו התלבט האם להתקשר למגיד ממזריטש או לר' פנחס מקוריץ, ראה למשל: רשימות סיפורים, ב, עמ' 28, ועוד.

27. פרט זה לא מובא בבית רבי, ונזכר רק בבית רבי, מהדורא קמא (היכל הבעש"ט, לא, עמ' קל).

28. בית רבי, עמ' 4. ראה גם: הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, עמ' 8-9.

29. ראה בתשובותיו (סי' יד): "פלפול זה... היה בקיץ תקל"ב בהיותי בבית אדמו"ר רבי הגדול הגאון המפורסם מוה"ר הרב דוב בער נ"ע בק"ק ראהנא". וראה גם במכתבו של רבינו (אגרות קודש

תקל"ג כמשי"ת לקמן אי"ה³⁰.

וחיבה יתירה נודעת לו מרבו³¹ שמלבד מה שהי' שומע עם כל התלמידים ביחד, עם זאת שבזמנים מיוחדים הי' לומד עמו ביחוד עד כי מסר לו כל סתרי חכמתו, וגם הושיב אותו ללמוד ביחד עם בנו הקדוש הר"א נ"ע, שאדמו"ר ילמוד עמו נגלה, והרר"א ילמוד עמו דא"ח³².

(ושמענו שעניין שאדמו"ר אמר אשר ענין ברור שני קיבל מן הקדוש הר"א³³, ויש ע"ז מעשה נפלאה ואכ"מ³⁴)³⁵.

וגם כל תלמידי רבינו הקדוש המגיד ובפרט הרה"ק רמ"מ מוויטעבסק היו מחבבים אותו עד למאד³⁶, רק החביבות היו ע"ד חביבות הגדול לקטן, כי לא שיערו רוב גדלו

שלו, עמ' שדמ): "נסעתי עמו יחד לק"ק ראהונע לרבינו הגדול נ"ע בקיץ תקל"ב". אודות נסיעה זו של רבינו ראה: תולדות חב"ד בארץ הקודש, עמ' 18-19. שולי הגיליון באגרות קודש, שם.

30. בית רבי, עמ' 74. על פטירתו של המגיד ממזריטש ראה להלן.

31. ראה למשל בדבריו של הרה"ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב (אגרות בעל התניא ובני דורו, עמ' קעב): "את זה אני מעיד בעדות גמורה שמאד היה יקר כבוד הרב מחותני הגאון נ"י בעיני מורנו נ"ע עד אין שיעור, והיה מפליג אותו תמיד עד אין שיעור מאד". אסופה של מקורות על ההערכה הרבה שהייתה למגיד ממזריטש לרבינו ניתן לראות בספר התקופה והגאולה, תשס"ה, עמ' 77, ובנסמן שם בהערות שבשולי הגיליון.

32. בית רבי, עמ' 4 ועמ' 22.

33. בית רבי, עמ' סב (בהיכל הבעש"ט, ל, עמ' קל, נאמר שפרט זה לא מובא בבית רבי, אך טעות הוא). תורה זו נדפסה בספר מאמרי אדמו"ר הזקן, הקצרים, עמ' יח, ובביאור רחב בתורה אור, פרשת וישב (ובנוסחאות אחרות במאמרי אדמו"ר הזקן, תקס"ה). וראה על תורה זו ועל תורות נוספות של רבינו בשם רבי אברהם המלאך אצל הרב אליהו מטוסוב, היכל הבעש"ט, גיליון ט (כסלו תשס"ה), עמ' ע"פ.

34. בית רבי, עמ' סב, וגם שם לא מובא אותו 'מעשה נפלאה'. אמנם, בבית רבי במהדורת האידיש (הוצאת ווילנא-ווארשא), ח"ב עמ' 81, מפרט את אותו מעשה. וראה אצל הרב אליהו מטוסוב, היכל הבעש"ט, שם.

35. ראה גם: הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, עמ' 7-8. בית רבי, עמ' ב רסב. על לימודו של רבינו עם רבי אברהם המלאך ראה גם: שבחי הרב, עמ' 21. תולדות העמודי החב"ד, עמ' 17. ספר המאמרים תש"ח, עמ' 176. אגרות קודש, מוהרי"צ, ח"ג עמ' שפג. לקוטי שיחות, חכ"ז עמ' 273 (ובהערה 49 מובאים גרסאות נוספות למעשה המובא שם). ליקוטי סיפורים, עמ' סזסח. מגדל עז, עמ' קנה. ליקוטי רשימות ומעשיות, עמ' 13-14, ועוד. וראה גם: מגדל עז, עמ' שפט.

36. על קשרי הידידות וההערכה בין רבינו לרבי מנחם מענדל מויטבסק ראה בספרו של הרב מנחם זיגלבוים, מרומום ואיש עליה, אייר תשס"ו, אוצר סיפורי חב"ד, ט"ו, עמ' 295-296 ובמקומות נוספים בספרים אלו, וראה גם להלן.

כ"כ כי הוא הי' נחבא אל הכלים, אך במשך זמן הרגישו גדולתו בנגלה ובנסתר והתחילו לנהוג בו כבוד³⁷.

אדמו"ר אמר שבהיותו במעזעריטש היו מופתים מונחים תחת הספסלים ולא הי' משגיח ע"ז אך כשישב על כסא קדשו ראה כי להיות רבי צריך גם למופתים, ושלה להרה"ג ר' מיכל מזלאטשוב, ושאל ממנו איזה מופתים (כן סיפר כ"ק ר"ז מליאדי בשם אביו אדמו"ר נ"ע ששמע בעצמו מזקנו כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע והמאמר פלא)³⁸.

כ"ק שי' מליאדי³⁹ סיפר, כי תלמידי הה"מ נ"ע היו אצל רבם בכל הג' סעודות של שבת, והה"מ נ"ע הי' אומר אז ד"ת וכל התלמידים קיבלו דרך עבודתם מב' סעודות הראשונות, ואדמו"ר קיבל ד' עבודתו מסעודה שלישית⁴⁰.

וג"ז שמענו מפיו אשר פ"א הי' הרה"ק ר' מיכל מזלאטשוב במעזעריטש בש"ק. ונתאכסן בבית בפני עצמו, וסידר שלחנו בפ"ע, והה"מ נ"ע שלח לו את אדמו"ר להיות עמו לכבודו, ודאג מאד שלא הי' בעת הסעודה אצל רבו הה"מ, ועכ"ז בבואו ממנו נהנה מכמה דברים שלמד ממנו אז, כו'⁴¹.

והנה מכל הנעשה עם אדמו"ר במעזעריטש יש סיפורים רבים עצמו מספר. ותקצר היריעה מלהכילם כו', אך נספר מאשר לא נוכל לברר איזהו סיפור אמתי ע"כ לא נדבר מזה כו'⁴².

המחלוקת נגד החסידים בימי המגיד ממעזריטש והסתלקותו

עתה נבוא לספר מהמעשה עם אדמו"ר בסוף ימי שבתו במעזעריטש, ואח"ז עד ישבו על כסא הרבנות ומהמחלוקת אשר נתעוררה בין החסידים ובין המנגדים כידוע. הנה

37. בית רבי, עמ' 4. וראה גם: שבחי הרב, עמ' 21-22.
38. בית רבי, עמ' ג הערה ז. וראה גם: דור דעה, פרק ג'. שבחי הרב עמ' 21. ליקוטי סיפורים, עמ' עד.
39. בבית רבי מהדורא קמא (היכל הבעש"ט, ל, עמ' קלא) מובאים הדברים בשמו של האדמו"ר מקא"פוסט.
40. בית רבי, עמ' ג הערה ו. וראה גם: למען ידעו בנים יולדו, עמ' 247. רמ"ח אותיות, אות צ'. ליקוטי רשימות ומעשיות, אות יב.
41. בית רבי, עמ' ג. וראה גם: ספר השיחות תש"ח, עמ' 198. ניצוצי אור, עמ' 173, 194. זכרון הרז"ש, עמ' 61. אלה תולדות פרץ, עמ' 620. שמועות וסיפורים, ח"א עמ' 42. שם, ח"ב עמ' 44. ליקוטי סיפורי ההתוועדויות, עמ' 265. הלקח והלבוש, עמ' קצו. מגדל עז, עמ' קסג. רשימות דברים, עמ' 73-74 ובנסמן בשולי הגיליון שם.
42. בית רבי, מהדורא קמא (היכל הבעש"ט, ל, עמ' קלב).